

OPISY*

Bertrand RUSSELL

V predošlej kapitole¹ sme sa zapodievali slovami *všetci* a *niektorí*; v tejto kapitole budeme uvažovať o určitom člene *the* v jednotnom čísle a v nasledujúcej o určitom člene *the* v množnom čísle. Mohlo by sa zdať, že venovať dve kapitoly jednému slovu je prehnané, ale pre toho, kto sa zaoberá filozofiou matematiky, je to veľmi významné slovo: podobne ako sa Browningov Gramatik zaoberal časticou δ_e , podal by som výklad tohto slova aj keby som „mlel z posledného“, nielen sedel vo väzení.

Mali sme už príležitosť zmieniť sa o „*opisných* funkciách“, t. j., zvratoch ako „*otec pána x*“ alebo „*sinus x*“. Tieto treba definovať tak, že najprv definujeme „*opisy*“.

„Opis“ môže byť dvojakého druhu, určitý a neurčitý (alebo viacznačný). Neurčitý opis je zvrät, ktorý má formu „nejaké také-a-také“ a určitý opis je zvrät, ktorý má formu „to také-a-také“ (v jednotnom čísle). Začnime zvratmi prvého druhu.

„Koho si stretol?“, „Stretol som nejakého človeka.“ „To je nejaký veľmi neurčitý opis.“ V našej terminológii sa teda neodchýľujeme od bežného používania. Kladieme si otázku: Čo v skutočnosti tvrdím, keď tvrdím „stretol som nejakého človeka“? Predpokladajme na chvíľu, že moje tvrdenie je pravdivé a že v skutočnosti som stretol Jonesa. Je jasné, že to, čo tvrdím, *nie je* „stretol som Jonesa“. Môžem povedať „Stretol som nejakého človeka, ale nebol to Jones“; v tomto prípade, aj keď klamem, neprotirečím sám sebe, ako by to bolo v prípade, keby som vtedy, keď poviem, že som stretol nejakého človeka, v skutočnosti mienil, že som stretol Jonesa. Je tiež zrejmé, že osoba, ktorej to hovorím, môže rozumieť tomu, čo hovorím aj vtedy, keď je to nejaký cudzinec a nikdy o Jonesovi nepočul.

Môžeme však ísť ešte ďalej: môj výrok sa netýka nielen Jonesa, ale ani nijakého skutočného človeka. Jasne sa to ukáže vtedy, keď je tento výrok nepravdivý, pretože vtedy neexistuje žiadny silnejší dôvod predpokladať, že sa výrok týka Jonesa než dôvod predpokladať, že sa týka kohokoľvek iného. Skutočne, tento výrok by ostal významný aj keby neexistoval ani jeden človek, hoci by určite nemohol byť pravdivý. Tvrdenia „Stretol som nejakého jednorozčca“ či

„Stretol som nejakého morského hada“ sú dokonale signifikantné, ak vieme, čo to asi znamená byť nejakým jednorožcom alebo nejakým morským hadom, t. j., aká je definícia týchto bájných oblúd. Teda súčasťou výroku je iba to, čo môžeme nazvať *pojmom*. Napríklad v prípade „jednorožca“ existuje iba tento pojem: neexistuje, niekde v ríši tieňov, ešte aj niečo nereálne, čo sa dá nazvať „nejakým jednorožcom“. Teda, pretože výrok „Stretol som nejakého jednorožca“ je signifikantný (hoci nepravdivý), je jasné, že pri správnej analýze neobsahuje zložku „nejaký jednorožec“, hoci obsahuje pojem „jednorožec“.

Otázka „nereálnosti“, pred ktorou v tejto súvislosti stojíme, je veľmi závažná. Veľká väčšina logikov, ktorí sa touto otázkou zaoberali, pomýlená gramatikou, sa vydala nesprávnym smerom. Gramatickú formu pri analýze pokladali za spoľahlivejšieho sprievodcu než v skutočnosti je. Nerozpoznali, ktoré rozdiely v gramatickej forme sú dôležité. Výroky „Stretol som Jonesa“ a „Stretol som nejakého človeka“ by sa tradične pokladali za výroky tej istej formy, ale v skutočnosti majú úplne odlišné formy: prvý pomenúva skutočnú osobu, Jonesa, zatiaľ čo druhý sa týka nejakej výrokovej funkcie, a keď ho vyjadríme explicitne, dostaneme: „Funkcia 'Stretol som x a x je človek' je niekedy pravdivá.“ (Budeme mať na pamäti, že sme sa dohodli, že budeme používať „niekedy“ tak, že neznamená viac než raz.) Tento výrok zrejme nemá formu „Stretol som x “, čo vysvetľuje existenciu výroku „Stretol som nejakého jednorožca“ napriek tomu, že neexistuje nič také ako „nejaký jednorožec“.

Mnoho logikov, pretože nemali k dispozícii aparát výrokových funkcií, dospelo k záveru, že existujú nereálne objekty. Napríklad Meinong tvrdí, že môžeme hovoriť o „zlatej hore“,² o „okružlom štvorci“ atď.; môžu byť subjektmi pravdivých výrokov. Musia mať teda nejaký druh logickej existencie, pretože v opačnom prípade by výroky, v ktorých sa vyskytujú, nemali význam. Zdá sa mi, že v takýchto teóriách sa prejavuje nedostatok zmyslu pre realitu, ktorý by sme si mali zachovať aj pri tých najabstraktnejších skúmaníach. Povedal by som, že logika nesmie pripúšťať existenciu jednorožca o nič viac, než zoológia. Pretože logika sa týka reálneho sveta práve tak ako zoológia, hoci sa zaoberá jeho abstraktnejšími a všeobecnejšími vlastnosťami. Povedať, že jednorožci existujú v heraldike, v literatúre, či vo fantázii, je tá najúbohejšia a najničotnejšia výhovorka. V heraldike neexistuje živočích z mäsa a krvi, ktorý sa sám od seba pohybuje a dýcha. To, čo existuje, je nejaký obraz alebo nejaký slovný opis. Podobne zastávať názor, že napríklad Hamlet existuje vo svojom vlastnom svete, totiž vo svete Shakespearovej fantázie, práve tak skutočne ako (povedzme) Napoleon existoval v normálnom svete, znamená tvrdiť

vedome niečo konfúzne, alebo niečo inak zmätené do takej miery, že je to sotva vierohodné. Existuje iba jeden svet, „reálny“ svet: Shakespearova fantázia je jeho súčasťou a myšlienky, ktoré mal pri písaní Hamleta, sú reálne. Takisto sú reálne myšlienky, ktoré máme pri čítaní tejto hry. Podstatou literatúry je práve to, že iba myšlienky, pocity atď. Shakespeara a jeho čitateľov sú reálne a že okrem nich neexistuje nijaký objektívny Hamlet. Keď ste zobrali do úvahy všetky tie pocity, ktoré vyvolal Napoleon u autorov a čitateľov historických diel, nepriblížili ste sa ku skutočnému človeku; ale v prípade Hamleta ho takto dosiahnete úplne. Keby nikto nemyslel na Hamleta, nič by z neho neostalo. Keby nebol nikto myslel na Napoleona, čoskoro by sa postaral o to, aby to niekto urobil. Zmysel pre realitu je v logike životne dôležitý a ktokoľvek s ním žongluje tým, že pre Hamleta sa domáha iného druhu reality, poskytuje mysleniu veľmi zlú službu. Na správnu analýzu výrokov týkajúcich sa jednorozcov, zlatej hory, okrúhlych štvorcov a ďalších pseudoobjektov je mohutný zmysel pre realitu naozaj nevyhnutný.

Pridŕžajúc sa zmyslu pre realitu, budeme trvať na tom, že pri analýze výrokov nesmieme pripustiť nič „nereálne“. Ale môžeme sa koniec koncov opýtať, ako by sme *mohli* pripustiť niečo nereálne, ak *neexistuje* nič nereálne? Odpoveď znie: keď sa zapodievame výrokmí, zapodievame sa v prvom rade symbolmi; a ak pripíšeme signifikantnosť skupinám symbolov, ktoré nijakú signifikantnosť nemajú, dopustíme sa chyby tým, že pripustíme nereálne objekty v jedinom zmysle, v ktorom je to možné, totiž v zmysle opisovaných objektov. Vo výroku „Stretol som nejakého jednorozčca“ tvoria všetky štyri slová spolu signifikantný výrok a slovo „jednorozčec“ je samo osebe signifikantné v tom istom zmysle ako slovo „človek“. Ale *dve* slová „nejaký jednorozčec“ netvorí podriadenú skupinu, ktorá má sama osebe nejaký význam. Ak teda nepravdivo pripisujeme význam týmto dvom slovám, zistíme, že nás ťaží „nejaký jednorozčec“ a problém, ako môže existovať niečo také vo svete, kde neexistujú nijaké jednorozčce. „Nejaký jednorozčec“ je neurčitý opis, ktorý nič neopisuje. Nie je to neurčitý opis, ktorý opisuje niečo nereálne. Taký výrok ako „*x* je nereálne“ má význam iba vtedy, keď „*x*“ je opis, určitý či neurčitý. V tomto prípade bude výrok pravdivý, ak „*x*“ je opis, ktorý nič neopisuje. Či už však opis „*x*“ niečo opisuje alebo neopisuje nič, v nijakom prípade nie je zložkou výroku, v ktorom sa vyskytuje; podobne ako „nejaký jednorozčec“, nie je tento opis podriadenou skupinou, ktorá má význam sama osebe. Všetko uvedené vyplýva z toho, že keď je „*x*“ nejaký opis, tak „*x* je nereálne“ alebo „*x* neexistuje“ nie sú nezmyselné, ale sú vždy signifikantné a niekedy pravdivé.

Teraz môžeme pristúpiť ku všeobecnej definícii významu výrokov, ktoré obsahujú viacznačné opisy. Predpokladajme, že chceme vysloviť nejaký výrok o „nejakom takom-a-takom“, pričom „také-a-také“ sú tie objekty, ktoré majú určitú vlastnosť Φ , t. j., tie objekty x , pre ktoré je výroková funkcia Φx pravdivá. (Napríklad, ak si vezmeme zvrat „nejaký človek“ ako náš príklad zvratu „nejaké také-a-také“, Φx bude „ x je človek.“) Teraz chceme tvrdiť, že „nejaké také-a-také“ má vlastnosť Ψ , t. j. chceme tvrdiť, že „nejaké také-a-také“ má túto vlastnosť, ktorú má x , keď je Ψx pravdivé. (Napríklad v prípade zvratu „Stretol som nejakého človeka“, bude Ψx „Stretol som x .“) Teda výrok, že „nejaké také-a-také“ má vlastnosť Ψ , nie je výrokom formy „ Ψx “. Keby bol, „nejaké také-a-také“ by muselo byť totožné s x pre nejaké vhodné x . A hoci to môže byť (v istom zmysle) v niektorých prípadoch pravdivé, určite to nie je pravdivé v takom prípade ako „nejaký jednorozec“. Práve z tohto dôvodu nemá výrok, že nejaké také-a-také má vlastnosť Ψ , formu Ψx , čo umožňuje, aby „nejaké také-a-také“ bolo v určitom jasne definovateľnom zmysle „nereálne“. Táto definícia znie:

Výrok, že „nejaký objekt, ktorý má vlastnosť Φ , má vlastnosť Ψ “

znamená:

Konjunkcia Φx a Ψx nie je vždy nepravdivá.

Z hľadiska logiky ide o ten istý výrok ako je ten, ktorý by sme mohli vyjadriť ako „niektoré Φ sú Ψ “, je tu však štylistický rozdiel, pretože v jednom prípade je naznačené jednotné číslo, v druhom prípade množné. To však nie je dôležité. Dôležité je to, že keď správne analyzujeme výroky, v ktorých slovnom vyjadrení je „nejaké také-a-také“, zistíme, že neobsahujú nijakú zložku reprezentovanú týmto zvratom. A práve preto môžu byť takéto výroky signifikantné aj vtedy, keď neexistuje nič také ako nejaké také-a-také.

Definícia *existencie*, uplatnená na viacznačné opisy, vyplýva z toho, čo sme povedali na konci predošlej kapitoly.³ Hovoríme, že „ľudia existujú“ alebo „nejaký človek existuje“, ak výroková funkcia „ x je človek“ je niekedy pravdivá; a všeobecne, „nejaké také-a-také“ existuje, ak „ x je nejaké také-a-také“ je niekedy pravdivé. Môžeme to vyjadriť aj ináč. Výrok „Sokrates je (nejaký) človek“ je nepochybne *ekvivalentný* s výrokom „Sokrates je ľudská bytosť“, nie je to však presne ten istý výrok. Slovo *je* vo vete „Sokrates je ľudská bytosť“

vyjadruje vzťah subjektu a predikátu, slovo *je* vo vete „Sokrates je (nejaký) človek“ vyjadruje totožnosť. Ľuďom neslúži ku cti, že sa rozhodli používať to isté slovo „je“ pre tieto dve úplne odlišné idey – pravdaže, túto zahanbujúcu situáciu symbolický jazyk logiky odstraňuje. Totožnosť vo vete „Sokrates je (nejaký) človek“ je totožnosťou medzi nejakým pomenovaným objektom (ak slovo „Sokrates“ považujeme za meno, s istými výhradami, ktoré vysvetlíme neskôr) a nejakým viacznačne opísaným objektom. Nejaký viacznačne opísaný objekt bude „existovať“, keď je aspoň jeden takýto výrok pravdivý, t. j., keď existuje aspoň jeden pravdivý výrok formy „*x* je nejaké také-a-také“, kde „*x*“ je nejaké meno. Pre viacznačné opisy (na rozdiel od určitých) je príznačné, že môže existovať ľubovoľný počet pravdivých výrokov hore uvedenej formy – Sokrates je (nejaký) človek, Platón je (nejaký) človek atď. Teda „(nejaký) človek existuje“ vyplýva z každého takéhoto výroku o Sokratovi, Platónovi, či o hocikom inom. Naproti tomu pri určitých opisoch môže byť príslušná forma výroku, totiž „*x* je to také-a-také“ (pričom „*x*“ je nejaké meno), pravdivá najvyššie pre jednu hodnotu *x*. To nás privádza k problematike určitých opisov, ktoré treba definovať podobne ako viacznačné opisy, iba o čosi zložitejšie.

Dostávame sa tak k hlavnej téme tejto kapitoly, totiž k definícii určitého člena *the* (v jednotnom čísle). Jedna veľmi dôležitá vec, týkajúca sa definície zvratu „nejaké také-a-také“ sa vzťahuje rovnako aj na zvrat „to také-a-také“; hľadaná definícia je definíciou výrokov, v ktorých sa tento zvrat vyskytuje, nie definíciou tohto izolovaného zvratu samého. V prípade zvratu „nejaké také-a-také“ je to celkom jasné: nikto by nemohol predpokladať, že „(nejaký) človek“ je určitý objekt, ktorý by mohol byť sám osebe definovaný. Sokrates je (nejaký) človek, Platón je (nejaký) človek, Aristoteles je (nejaký) človek, ale z toho nemôžeme usudzovať, že „(nejaký) človek“ znamená to isté ako znamená „Sokrates“, to isté ako znamená „Platón“ a to isté ako znamená „Aristoteles“, pretože tieto tri mená majú odlišné významy. Aj keby sme vymenovali všetkých ľudí na svete, neostalo by nič, o čom by sme mohli povedať „Toto je (nejaký) človek, a nielen to, ale je to *ten* (nejaký) človek“, kvintesencia, ktorá je jednoducho nejakým neurčitým človekom bez toho, aby to bol niekto konkrétny“. Samozrejme, je celkom jasné, že čokoľvek, čo vo svete existuje, je určité: ak je to (nejaký) človek, je to jeden určitý človek a nie niekto iný. Nie je teda možné nájsť vo svete nejakú takú entitu ako „(nejaký) človek“, ktorá by boia protikladom k určitým ľuďom. Je potom prirodzené, že nedefinujeme sám zvrat „(nejaký) človek“, ale len výroky, v ktorých sa vyskytuje.

V prípade zvratu „to také-a-také“ to platí rovnako, hoci je to na prvý pohľad menej zrejme. Môžeme ukázať, že to platí, ak zvážime rozdiel medzi nejakým menom a nejakým určitým opisom. Vezmime si výrok „Scott je *autorom* románu *Waverley*“. Je tu nejaké meno, „Scott“, a nejaký opis, „*autor* románu *Waverley*“, o ktorých sa tvrdí, že sa vzťahujú na tú istú osobu. Rozdiel medzi nejakým menom a všetkými ostatnými symbolmi možno vysvetliť takto:

Meno je jednoduchý symbol, ktorého významom je niečo, čo sa môže vyskytovať iba ako subjekt, t. j., niečo také, čo sme v XIII. kapitole definovali ako nejaké „individuum“ alebo nejakú „jednotlivinu“. A „jednoduchý“ symbol je taký, ktorý nemá nijaké časti, ktoré sú symbolmi. Teda „Scott“ je jednoduchý symbol, pretože aj keď má časti (jednotlivé písmená), tieto časti nie sú symbolmi. Naproti tomu „*autor* románu *Waverley*“ nie je jednoduchým symbolom, pretože jednotlivé slová, z ktorých sa tento zvrat skladá, sú časti, ktoré sú symbolmi. Ak čokoľvek, čo sa *zdá* byť „individuom“, možno v skutočnosti ďalej analyzovať, čo je celkom možné, budeme sa musieť uspokojiť s tým, čo môžeme nazvať „relatívnymi individuami“. Budú to termíny, ktoré nie sú v celom uvažovanom kontexte analyzované a nikdy sa nevyskytujú inak ako subjekty. A v tomto prípade sa obdobne budeme musieť uspokojiť s „relatívnymi menami“. Z hľadiska nášho terajšieho problému, totiž problému definície opisov, môžeme zanedbať problém, či sú absolútnymi alebo len relatívnymi menami, pretože to sa týka odlišných úrovní v hierarchii „typov“, kým my máme porovnávať také dvojice ako „Scott“ a „*autor* románu *Waverley*“, ktoré sa obe vzťahujú na ten istý objekt a nevyvolávajú problém typov. Môžeme teda nateraz zaobchádzať s menami ako takými, ktoré môžu byť absolútne; od tohto predpokladu nebude závisieť nič, čo bude treba povedať, ale budeme tým môcť skrátiť formulácie textu.

Máme teda porovnať dve veci: (1) nejaké *meno*, ktoré je jednoduchým symbolom priamo designujúcim nejaké individuum, ktoré je jeho významom a ktoré má tento význam samo osebe, nezávisle od významov všetkých ostatných slov; (2) nejaký *opis*, ktorý sa skladá z viacerých slov, ktorých významy sú už pevne stanovené a z ktorých vyplýva to, čo máme pokladať za „význam“ tohto opisu.

Výrok obsahujúci nejaký opis nie je totožný s výrokom, ktorý dostaneme, keď nahradíme opis nejakým menom, aj keď toto meno pomenúva ten istý objekt, ktorý opis opisuje. Výrok „Scott je *autorom* románu *Waverley*“ je zrejme odlišný od výroku „Scott je Scott“: prvý je faktom z dejín literatúry, druhý je triviálnou samozrejmosťou. A ak namiesto opisu „*autor* románu *Waverley*“

dáme niekoho iného ako Scotta, dostali by sme nepravdivý výrok, a v tom prípade by už určite nebol tým istým výrokom. Dalo by sa namietnuť, že náš výrok má v podstate tú istú formu ako (povedzme) „Scott je Sir Walter“, v ktorej sa o dvoch menách hovorí, že sa vzťahujú na tú istú osobu. Odpoveď znie, že ak „Scott je Sir Walter“ skutočne znamená, že „osoba pomenovaná 'Scott' je osoba pomenovaná 'Sir Walter'“, potom sú tieto mená použité ako opisy: t. j., *individuum*, namiesto toho, aby bolo pomenované, je opísané ako *osoba*, ktorá má toto meno. Takto sa v praxi mená často používajú a vo frazeológii spravidla neexistuje nič, čo by poukazovalo na to, či sú používané takto alebo ako mená. Keď nejaké meno používame priamo, iba tak, aby naznačovalo, o čom hovoríme, nie je nijakou súčasťou tvrdeného *faktu*, alebo nepravdivosti, ak je naše tvrdenie náhodou nepravdivé: je to len súčasť tej symboliky, pomocou ktorej vyjadrujeme svoje myšlienky. To, čo chceme vyjadriť, možno (napríklad) preložiť do cudzieho jazyka. Je to niečo, čo skutočné slová sprostredkujú, ale čoho nie sú súčasťou. Naproti tomu, ak vyslovíme nejaký výrok o „osobe nazývanej 'Scott'“, skutočné meno „Scott“ vstupuje do toho, čo tvrdíme, a nielen do jazyka, ktorý používame pri tomto tvrdení. Náš výrok sa potom zmení na iný, ak dosadíme zvrat „osoba nazývaná 'Sir Walter'“. Ale pokiaľ používame mená ako mená, je práve tak jedno vo vzťahu k tomu, čo tvrdíme, či povieme „Scott“ alebo „Sir Walter“, ako je jedno, či hovoríme po anglicky alebo po francúzsky. Teda pokiaľ sú mená použité ako mená, „Scott je Sir Walter“ je ten istý triviálny výrok ako „Scott je Scott“. To je koniec dôkazu, že „Scott je autor románu *Waverley*“ nie je ten istý výrok ako ten, ktorý dostaneme, keď zvrat „autor románu *Waverley*“ nahradíme nejakým menom, a to bez ohľadu na to, akým menom.

Keď použijeme nejakú premennú a budeme hovoriť o nejakej výrokovej funkcii, povedzme Φx , bude postup aplikácie všeobecných výrokov o x na konkrétne prípady spočívať v nahradení písmena „ x “ nejakým menom, za predpokladu, že Φ je funkcia, ktorej argumenty sú individua. Predpokladajme napríklad, že Φx je „vždy pravdivé“, nech je to dajme tomu „zákon totožnosti“, $x = x$. Potom môžeme za „ x “ dosadiť ľubovoľné meno a dostaneme pravdivý výrok. Predpokladajme na okamih, že „Sokrates“, „Platón“ a „Aristoteles“ sú mená (čo je veľmi unáhlený predpoklad); potom môžeme zo zákona totožnosti odvodiť, že Sokrates je Sokrates, Platón je Platón a Aristoteles je Aristoteles. Dopustíme sa však omylu, ak sa pokúsime bez dodatočných predpokladov odvodiť, že autor románu *Waverley* je autor románu *Waverley*. Vyplýva to z práve dokázaného. Totiž, ak zvrat „autor románu *Waverley*“ v neja-

kom výroku nahradíme nejakým menom, dostaneme odlišný výrok. Ak použijeme tento výsledok na náš prípad, znamená to: Ak „ x “ je nejaké meno, „ $x = x$ “ nie je ten istý výrok ako „*autor románu Waverley je autor románu Waverley*“, bez ohľadu na to, akým menom je „ x “. Teda z toho, že všetky výroky formy „ $x = x$ “ sú pravdivé, nemôžeme len tak bez všetkého odvodiť, že *autor románu Waverley je autor románu Waverley*. V skutočnosti výroky formy „to také-a-také je to také-a-také“ nie sú vždy pravdivé: je nevyhnutné, aby to také-a-také *existovalo* (termín, ktorý o chvíľu vysvetlíme). Nie je pravda, že *súčasný kráľ Francúzska je súčasný kráľ Francúzska* alebo že *okružlý štvorec je okrúhly štvorec*. Ak nahradíme nejaké meno opisom, výrokové funkcie, ktoré sú „vždy pravdivé“ sa môžu stať nepravdivými, ak opis nič neopisuje. Nie je na tom nič záhadné, pokiaľ si uvedomíme (čo sme dokázali v predošlom odseku), že po dosadení nejakého opisu, nie je výsledok hodnotou uvažovanej výrokovej funkcie.

Teraz už môžeme definovať výroky, v ktorých sa vyskytuje nejaký určitý opis. Výraz „to také-a-také“ sa odlišuje od zvratu „nejaké také-a-také“ iba tým, že implikuje jedinečnosť. Nemôžeme hovoriť o „obyvateľovi Londýna“, pretože bývať v Londýne je atribút, ktorý nie je jedinečný. Nemôžeme hovoriť o „*súčasnom kráľovi Francúzska*“, pretože žiadny neexistuje. Môžeme však hovoriť o „*súčasnom kráľovi Anglicka*“⁴⁵ Teda výroky o „tom takom-a-takom“ vždy implikujú zodpovedajúce výroky o „nejakom takom-a-takom“, s dodatkom, že neexistuje viac ako jedno také-a-také. Taký výrok ako „*Scott je autorom románu Waverley*“ by nemohol byť pravdivý, keby nebol román *Waverley* nikdy napísaný, alebo keby ho boli napísali viacerí ľudia. A rovnako by nemohol byť pravdivý nijaký iný výrok, ktorý by sme dostali z nejakej výrokovej funkcie s premennou x nahradením premennej „ x “ zvratom „*autor románu Waverley*“. Môžeme povedať, že „*autor románu Waverley*“ znamená „*hodnotu premennej x , pre ktorú je ' x napísal román Waverley' pravdivá*“. Teda napríklad výrok „*autor románu Waverley bol Škót*“ znamená:

1. „ x napísal román *Waverley*“ nie je vždy nepravdivé;
2. „ak x a y napísali román *Waverley*, tak x a y sú totožné“ je vždy pravdivé;
3. „ak x napísal *Waverley*, tak x bol Škót“ je vždy pravdivé.

Tieto tri výroky, preložené do prirodzeného jazyka, hovoria:

1. aspoň jedna osoba napísala román *Waverley*;
2. nanajvýš jedna osoba napísala román *Waverley*;

3. Nech už román *Waverley* napísal ktokoľvek, bol to Škót.

Všetky tri sú implikované výrokom „*autor* románu *Waverley* bol Škót“. A naopak, tieto tri spolu (nie však dve z nich) implikujú, že *autor* románu *Waverley* bol Škót. Tieto tri výroky spolu teda môžeme chápať ako definíciu toho, čo máme na mysli pod výrokom „*autor* románu *Waverley* bol Škót“.

Tieto tri výroky môžeme trochu zjednodušiť. Prvý a druhý spolu sú ekvivalentné výroky: „Existuje termín c , taký, že ' x napísal román *Waverley*' je pravdivé vtedy, keď x je c a nepravdivé vtedy, keď x nie je c ". Inak povedané, „Existuje termín c taký, že ' x napísal román *Waverley*' je vždy ekvivalentné tomu, že ' x je c '". (Dva výroky sú „ekvivalentné“ vtedy, keď sú oba pravdivé alebo oba nepravdivé.) Máme tu, predovšetkým, dve funkcie premennej x , „ x napísal román *Waverley*“ a „ x je c “, a utvoríme nejakú funkciu termínu c tak, že berieme do úvahy ekvivalenciu týchto dvoch funkcií premennej x pre všetky hodnoty x . Potom pristúpime k tvrdeniu, že výsledná funkcia termínu c je „niekedy pravdivá“, t.j., že je pravdivá aspoň pre jednu hodnotu c . (Nemôže byť zrejme pravdivá pre viac ako jednu hodnotu c .) Tieto dve podmienky sú definované tak, že spolu poskytujú význam zvratu „*autor* románu *Waverley* existuje“.

Teraz môžeme definovať zvrat „*termín*, ktorý spĺňa funkciu Φx , existuje“. Toto je všeobecná forma, ktorej zvláštnym prípadom je ten, ktorý sme uviedli vyššie. „*Autor* románu *Waverley*“ je „*termín*, ktorý spĺňa funkciu ' x napísal román *Waverley*'“. A „to také-a-také“ bude vždy znamenať referenciu na nejakú výrokovú funkciu, totiž tú, ktorá definuje vlastnosť, ktorá robí nejakú vec nejakým takým-a-takým. Naša definícia znie:

„*Termín*, ktorý spĺňa funkciu Φx , existuje“ znamená:

„Existuje nejaký termín c taký, že Φx je vždy ekvivalentné s ' x je c '“.

Aby sme definovali výrok „*autor* románu *Waverley* bol Škót“, musíme vziať do úvahy ešte tretí z našich troch výrokov, totiž „Nech ktokoľvek napísal román *Waverley*, bol to Škót.“ Splníme to jednoducho tým, že dodáme, že uvažované c musí byť Škót. Teda „*autor* románu *Waverley* bol Škót“ znamená:

Existuje nejaký termín c taký, že (1) „ x napísal román *Waverley*“ je vždy ekvivalentné s „ x je c “, (2) c je Škót.

A všeobecne: „*termín*, ktorý splňa Φx , splňa Ψx “ je definovaný tak, že znamená:

Existuje nejaký termín c taký, že (1) Φx je vždy ekvivalentné s „ x je c “, (2) Ψx je pravdivé.

Toto je definícia výrokov, v ktorých sa vyskytujú opisy.

Je možné, mať o opisovanom termíne veľa poznatkov, t. j., poznať veľa výrokov o „tom takom-a-takom“, bez toho, aby sme naozaj vedeli, čo je to také-a-také, čiže, bez toho, aby sme poznali ľubovoľný výrok formy „ x je to také-a-také“, kde „ x “ je nejaké meno. V detektívnom príbehu sa hromadia výroky o „človeku, ktorý sa dopustil toho činu“ v nádeji, že nakoniec postačia na to, aby sa ukázalo, že tohto činu sa dopustil pán A. Môžeme ísť dokonca tak ďaleko, že vo všetkých takýchto poznatkoch, ktoré sa dajú slovne vyjadriť – s výnimkou slov „tento“ a „tamten“ a zopár ďalších slov, ktorých význam sa mení pri rôznych príležitostiach – sa v presnom zmysle slova nevyskytujú nijaké mená, ale to, čo vyzerá ako mená, sú v skutočnosti opisy. Môžeme zmysluplne skúmať, či existoval Homér, čo by sme nemohli robiť, keby „Homér“ bolo meno. Výrok „to také-a-také existuje“ je významný, či je už pravdivý alebo nepravdivý. Ale ak je a to také-a-také (pričom „ a “ je nejaké meno), slová „ a existuje“ sú nezmyselné. Práve len o opisoch – určitých alebo neurčitých – môžeme významne tvrdiť existenciu. Pretože ak je „ a “ nejaké meno, tak *musí* niečo pomenúvať: to, čo nič nepomenúva, nie je menom, a teda, ak je mienené ako meno, je to symbol zbavený významu, kým opis ako napr. „*súčasný kráľ Francúzska*“, nestráca svoju schopnosť vyskytovať sa významne iba preto, že nič neopisuje, a to z toho dôvodu, že je to *komplexný* symbol, ktorého význam je odvodený z významu symbolov, ktoré sú jeho zložkami. A teda, keď sa pýtame, či existoval Homér, používame slovo „Homér“ ako skrátenejší opis: môžeme ho nahradiť (povedzme) zvratom „*autor Iliady a Odysey*“. Také isté úvahy sa vzťahujú takmer na všetky použitia zvrátov, ktoré sa podobajú na vlastné mená.

Keď sa opisy vyskytujú vo výrokoch, je nevyhnutné rozlišovať to, čo možno nazvať „primárnymi“ výskytmi od „sekundárnymi“ výskytov. Abstraktné ich od seba možno odlišiť takto: Nejaký opis má „primárny“ výskyt, keď výrok, v ktorom sa vyskytuje, dostaneme tak, že dosadíme tento opis za „ x “ v nejakej výrokovej funkcii Φx ; nejaký opis má „sekundárny“ výskyt, keď po dosadení tohto opisu za x v Φx dostaneme iba *časť* uvažovaného výroku. Lepšie si to

objasníme pomocou príkladu. Uvažujme o výroku „*súčasný kráľ* Francúzska je holohlavý“. V tomto prípade má opis „*súčasný kráľ* Francúzska“ primárny výskyt a výrok je nepravdivý. Každý výrok, v ktorom má nejaký opis, ktorý nič neopisuje, primárny výskyt, je nepravdivý. Uvažujme teraz o výroku „*súčasný kráľ* Francúzska nie je holohlavý“. Tento výrok je viacznačný. Ak vezmeme najprv výrokovú funkciu „ x je holohlavý“, potom za „ x “ dosadíme „*súčasný kráľ* Francúzska“ a potom negujeme výsledok, výskyt opisu „*súčasný kráľ* Francúzska“ je sekundárny a náš výrok je pravdivý; ale ak máme vziať najprv „ x nie je holohlavý“ a dosadiť „*súčasný kráľ* Francúzska“ za „ x “, potom má opis „*súčasný kráľ* Francúzska“ primárny výskyt a výrok je nepravdivý. Zamieňanie primárnych a sekundárnych výskytov sa v uvažovaní o opisoch ľahko stáva zdrojom omylov.

Opisy sa v matematike vyskytujú najmä vo forme *opisných funkcií*, t. j., „*termín*, ktorý má vzťah R ku y “, alebo „ to R premennej y “, ako môžeme povedať analogicky so zvratom „*otec pána y* “ a podobnými zvratmi. Napríklad povedať, že „*otec pána y je bohatý*“ znamená povedať, že nasledujúca výroková funkcia premennej c : „ c je bohatý a ' x splodil y ' je vždy ekvivalentná s ' x je c '“ je „niekedy pravdivá“, t. j., je pravdivá aspoň pre jednu hodnotu premennej c . Je zrejmé, že nemôže byť pravdivá pre viac ako jednu hodnotu.

Teória opisov, stručne načrtnutá v tejto kapitole, má mimoriadny význam aj v logike aj v teórii poznania. Ale pre matematiku nie sú filozofickejšie časti tejto teórie podstatné, a preto som ich vo svojom výklade vynechal. Obmedzil som sa len na to, čo je z hľadiska matematiky najnevyhnutnejšie.

POZNÁMKY

- * Túto kapitolu som prekladal z knihy: Ammerman, Robert R.: *Classics of Analytical Philosophy*. McGraw-Hill Book Company, University of Wisconsin, 15-24.
- ¹ V XV. kapitole Russellovej knihy *Introduction to Mathematical Philosophy*. Náš preklad je prekladom XVI. kapitoly tejto knihy.
- ² Výrazy, ktoré v origináli obsahujú určitý člen „the“, sú označené kurzívou.
- ³ Opäť ide o XV. kapitolu *Introduction to Mathematical Philosophy*.
- ⁴ Výraz „the so-and-so“ prekladám zvratom „to také-a-také“. V tomto prípade sa mi to zdalo vhodnejšie než kurzíva.
- ⁵ Dnes by sme museli hovoriť o „*súčasnej kráľovnej* Anglicka“.

Z anglického originálu preložil *Dezider Kamhal*.

BIBLIOGRAFICKÁ POZNÁMKA

Russellov článok „O označovaní“ a XVI. kapitola knihy *Introduction to Mathematical Philosophy* s názvom „Opisy“ ponúkajú dve formulácie jeho známej teórie opisných zvrátov. Russell túto teóriu prvý raz predstavil práve v článku „O označovaní“, ktorý vyšiel pred deväťdesiatimi rokmi, roku 1905, v časopise *Mind*. Považoval ju za svoju najlepšiu filozofickú esej a dodnes slúži ako ukážka analytického prístupu k filozofickým problémom.

Russellova teória opisných zvrátov (alebo skrátene – teória opisov) rieši, okrem iného, problémy, spojené s interpretáciou viet, v ktorých sa vyskytujú výrazy ako „súčasný francúzsky kráľ“, „zlatá hora“, „okrúhly štvorec“ atď. O čom hovorí veta „Russellova šiesta manželka bola modrooká“, alebo veta „Nová slovenská miliónová bankovka je ťažko falšovateľná“, keď Russell nebol šesť rás ženatý a na Slovensku zatiaľ miliónové bankovky nie sú v obehu? Čo zodpovedá opisom, ktoré, ak si pomôžeme Fregeho termínmi, nemajú denotát? Russellovo riešenie bolo jednoduché. Podľa neho takéto (a nielen takéto) opisné zvraty nič nepomenúvajú a veta, v ktorej sa takéto zvraty vyskytujú, nehovorí nič o predmetoch, ktoré by takýmto opisným zvratom zodpovedali.

Russell pri analýze viet s takýmto zvratmi poukázal aj na ďalší nemenej významný fakt. Totiž, že je rozdiel medzi gramatickou a logickou štruktúrou vety, pričom logická štruktúra môže byť oveľa zložitejšia než gramatická.

O význame Russellovej teórie opisných zvrátov sa možno dozvedieť viac napr. aj zo štúdie P. Tichého *Jednotliviny a ich roly*, ktorá vychádzala na pokračovanie v predchádzajúcich číslach ORGANONU F.

Ďakujem P. Cmorejovi za rady a pripomienky k prekladom. Ak nie sú vďaka, určite je to preto, lebo som neprijal všetky jeho návrhy.

Dezider Kamhal